

HİTİT TAPINAĞI SAMUHA NEREDEDİR?

Dr. HÂMİT Z. KOŞAY

Samuha M.Ö. ikinci binyılda *Hurri* tanrıçası *Hepat*'a adanan tapınağın bulunduğu şehir ve “*Üst ülke*”nin siyasi merkezlerinden biridir. Bu yer adı Kültepe metinlerinde de geçer. Hititler, Hurri panteonundan *Hepat* ile birlikte onun eşi ve fırtına tanrısı *Teşup*'u da almışlardır.

Samuha, bir kült merkezi (dinî merkez) olması yanında, Hitit tarihinde önemli olaylara da sahne olan bir yerdir. Ancak *Samuha*'nın nerede olduğu henüz kesin olarak bilinmemektedir. Boğazköy metinlerinde, yerinin tespiti hususunda ipucu verebilecek malzeme şunlardan ibarettir :

1 — *Samuha*, Hitit devletinin “*Yukarı Ülkesi*”ndedir.

2 — *Samuha* bir nehir kıyısında olup oraya *Pittiark*'tan gemilerle (kayık veya sallarla) erzak sevk edilmektedir (Bu tabletler, çok eksik oldukları için çeşitli yorumlar yapılmıştır). Bunlara ilâveten *Samuha*'nın Hititlerin ilk başkenti *Kuşsar*'dan fazla uzakta olmadığı da bilinmektedir.

Keban'da baraj inşası dolayısıyla sular altında kalacak olan hüyüklerden, *Murat* nehri kuzeyindeki Sakyol (Pulur)'da kazı yaparken bu satırları yazan'ın, tarihî coğrafya ile ister istemez ilgilenmesi gerekiyordu. Daha yola çıkarken; dostumuz, eski tarih (bilhassa toponomi mitoloji ve tarihî coğrafya) uzmanı, diplomalı mühendis Bekir Sıtkı Oransay, *Kuşsar* ve *Samuha* ile ilgilenmemiz için bize sağlık veriyordu. Aşağıda açıklayacağımız bazı tesadüfler, zikri geçen konularla uğraşmayı âdeta zarurî kıldı. Bazı tamamlayıcı bilgileri, aynı konu üzerine *Münih*'te tez hazırlayan, Alaca Hüyük kazısında bir süre asistan olarak çalışan *Ahmet Ünal*'dan temin ettim (Burada kendisine teşekkürü borç bilirim).

Samuha ile ilgili tarihî fon :

Hitit İmparatorluğu çağında *Mursilis II* (1339-1306), halefi *Muvattalis*'e (1306-1282) vassal krallıkla çevrili büyük bir ülkeyi

miras bırakmıştı. Ancak bu sıralarda Mısır'daki 19. sülâle, kuzeye doğru sınırlarını genişletmek sevdasında idi. M.Ö. 1300'de Firavun *Sethos I*, *Ken'an* ülkesini alarak *Oronthos* (Asi nehri) kenarındaki *Kadeş*'e kadar ilerleyince Hitit mukavemeti ile karşılaştı ve durakladı. İki büyük devletin çatışması mukadder idi. *Muvattalis*, müttefikleri olan küçük krallıklardan yardım istedi. Hitit metinlerinde bunların adları bilinmiyor ise de, Mısırlı kâtiplerin yazılarında: *Dardanius*'lar, *Filistin*'ler ve *Şerden*'lerin adları kayıtlıdır.

İki büyük devletin orduları *Kadeş*'te, *Ramses*'in beşinci hükümdarlık yılında karşılaştılar (M.Ö. 1286/5). Hangi tarafın üstün geldiği kesinlikle belli değildir.

Büyük Kral *Muvattalis*, Suriye'ye yakın olmak için *Dattaşa*'da kalırken, kuzeydoğudaki *Azzi-Hayaşa*'lılar tarafından tehdit altında bulundurulmuş kuzey ülkelerini teşkilâtlandırma görevini kardeşi *Hattusilis*'e verdi. *Hattusilis*, biraderi ile Mısır seferinden dönüşte *Kızvatna* (Çukurova) baş rahibinin kızı *Pudu-hepa* ile evlendi. *Hattusilis*, kuzeyde *Hakpis* ülkesinin genel valisi oldu.

Muvattalis ölünce, Hitit geleneklerine uygun olarak oğlu *Urhi-teşub* (Mursilis III unvanı ile) M.Ö. 1280'de tahta geçti. *Pudu-hepa* bir gün kraliçe olmayı gözüne kestirdiği için kocasına sürekli telkinlerde bulunuyordu. *Hattusil* önce Büyük krala ait *Nerik* şehrini işgal ederek harap şehri yeniden imar etti. Aynı zamanda *Hakpis* kralı ve *Samuha* baş rahibi unvanını taşıyordu. Büyük Kral *Urhi-Teşub*, amcasının "Yukarı ülke"de kendi topraklarını ve dolayısıyla yetkilerini budamasını hoş görmüyordu. Amcasına *Hakpis* ve *Nerik*'i bırakarak diğer yerlerin idaresini kendi eline aldı. *Hattusil* bunu hazmedemedi. İhtimal kendini haklı çıkarmak için: "Yedi yıldan beri bana yapmadığı hakaret kalmadı. *Samuha* iştari ve *Nerik* fırtına tanrısı davanızı halledecektir" diyerek yeğenine karşı silâha sarıldı. *Urhi-Teşub* o sırada bulunduğu *Marassantiya* şehrinden hareketle amcasının üzerine yürüdü (Bu şehrin Kızılırmak = *Maraşanda* ile ilgisi olduğu sanılmaktadır). Bu mücadele, Büyük Kral *Urhi-Teşub*'un (Mursilis III'ün) tahttan feragati ile sonuçlandı. *Hattusil III* hükümet merkezini *Hattusas*'a nakledince *Arinna* güneş tapınağının da otomatik olarak başrahibi oldu. Ölü amcasına saygı göstererek *Urhi-Teşub*'a Suriye'de bulunan *Nahassi* şehri beyliğini verdi (M.Ö. 1275). Tarihin dramlarla dolu bir faslı da bu suretle kapandı.

Hattusil III'ün autobiografisinde Samuha ile ilgili notlar :

Bu autobiografi *Goetze tarafından M. V. Ae. G = Önsya Dergisi* 29.1924. s. 6 ff.'de ve aynı derginin 34.1930 sayısında yayınlanmıştır. *Hattusil III* (M.Ö. 1279-1250), bu metinde, kendisinin haklı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Metnin *Samuha* ile ilgili bölümleri şunlardır:

1 — *Hattusil III*'ün düşmanlarından biri olan Yukarı ülkenin eski valisi *Arma-datta* “Tanrı şehri *Samuha*’yı” büyülüyor.

2 — *Urhi-Teşub Samuha*’yı *Hattusilis III*'ün elinden alıyor. Halbuki o sırada *Hattusilis* Yukarı ülkenin valisi, *Hapkis*'in de kralıdır. *Samuha* da onun idarî bölgesine dahildir.

3 — İç savaşın ateşli bir safhaya girmesi üzerine *Urhi-Teşub* Yukarı ülkenin kuzeydoğusundaki *Marşantiyaş*'ta tutunamayarak *Samuha*’ya kaçıyor. *Hattusilis* onu takip ediyor. *Hattusilis*'in koruyucu Tanrıçası *Şausga*, *Urhi-Teşub*'u “ahırda bir domuz gibi,” (diğer bir metinde ise) “ağdaki balık gibi” kısıtıyor, yakalayarak *Hattusilis*'e teslim ediyor. Diğer bir metne göre, *Hattusilis*, *Samuha*’yı kuşatıyor, şehre girdiği anda duvarlar (ilâhî kudretin tesiriyle, kendiliğinden) yıkılıyor.

Samuha'nın yerinin tespiti :

Boğazköy metinlerine göre (KVB. XXXI. 79 vb.) *Pittiyarik* (Pertek?), *Arziya* ve *Samuha* şehirleri birbirleriyle nehir yolundan irtibatlıydılar. *Samuha*’ya suyolundan gemilerle (kayıklarla) erzak taşınmaktadır. Sözü geçen nehir ancak Kızılırmak veya Fırat olabilir.

Samuha’yı Kızılırmak yukarı mecrasında arayan müellifler şunlardır:

Cornelius (Or, N.S. 27. s. 373; R.H.A. 65. s. 110).

Garstang-Gurney (The Geography of the Hittite Empire. 1960 s. 34 ff.)

Danmaniville (R.H.A. 59. s. 48 ff.)

Goetze (Y.C.S. XIV. s. 46 ff.)

Samuha’yı Fırat boyunda arayan müellifler de şunlardır:

Alp (Anatolia I. s. 77 ff.)

Güterbock (J.N.E.S. XX. s. 96)

Oransay (Önsya, sayı 50).

Koşay (Bu makale ile aynı görüşe katılır.)

Alp'a göre *Şamuha*, *İşşuua* ülkesinin kuzeyinde Pertek ile Murat suyunun batı Fırat'a karıştığı yerde olmalıdır. 1952'de bu çevrede yaptığı gezide Murat suyunun gemi (kayık-sal) ile erzak nakline elverişli olduğunu bizzat görmüştür. * Pittiark'ın yerini tespit Hittitologlar arasında fikrî ayrılıkları daha da çoktur.

Halen yaşayan yer adları ile Samuha'nın yerini tespit (toponomi) :

Mufassal haritalar veya eski salnameler incelendiği zaman *Samah* veya *Samuha* adına aşağıda gösterilen yerlerde rastlanılır:

1 — *Samah*, Irak'ın *Sancar* dağları kuzeyinde ve Suriye toprağının-daki *Haruniye* kasabasının doğusundadır. Bu yerin, "Yukarı ülke" ile ilgisi olmadığı için üzerinde durulmaya değmez.

2 — *Samah*; Tohma ırmağı sağ geçesinde, Malatya'ya kuşuçuşu takriben 40 km. uzaklıktadır. *Garstang* daha önce *Samuha*'yı burada aramış ise de daha sonra "Yukarı ülke"de bulunma açıklığı karşısında fikrinden vazgeçerek kuzeyde Kızılırmak yukarı mecrasında karar kılmıştır. Bu satırların yazarı 1972 haziran ayı başında Keban'dan dönerken *Samah*'ı ziyaret etmiştir. (Bu tetkik gezisine *M. Şakraker*, Malatyalı *Celâl Yalvaç*, Müze Asistanı *Sami Çulcu* da katılmışlardır.) Malatya-Gürün asfalt şosesinden *Samah*'a en yakın *Levent* karayolu selden geçilmez derecede bozuk olduğu için önce *Akçadağ*'a gidilmiş, *Balaban* köyünden Tohma'ya inilmiştir. Tohma'nın karşı geçesinde Hitit anıtı ile tanınan *İzbeğçur* bulunmaktadır. Nehri takiben *Kalolar* köyü geçilip *Zekerhacı* (Kayadibi)'ya ulaşılmıştır. Buradan 1,5 saat yaya tırmandıktan sonra *Samah* (Çatalkaya)'ın, ulaşılması güç dağların kuytu yerinde olduğu görülmüştür. *Samah* halen 100 haneli bir sünî Türk köyüdür. *Tohma suyu* *Samah*'ın bulunduğu yerden birkaç yüz metre aşağıda akmaktadır. Eski *Samah*, köyün doğusunda tabii kalıncı bir sırttan ibarettir. Köylülerin anlattıklarına göre bu kartal yuvasında hiç bir esere rastlanmadığı söylenmekte ise de uzun müddet

(*) Hürriyet'in 19. IX. 1972 tarihli sayısında Fırat'ta nakil vasıtalarının kullanıldığına dair ilginç bir fıkra var:

«Fırat, yaz aylarında bir kuzu kadar sakın olur. Coşup köpürmesinden, etrafını yıkmasından korkulmaz. Bunun için yaz aylarında Fırat'ın bazı kesimlerinde sallarla geçişler devam eder. Fehmi Kaptan, yaz aylarında Tunceli'nin *Çemişkezek*'inden, Erzincan'ın Kemaliye ilçesi *Topkapı* (Ençiti) köyü kaplıcaları arasında sal işletir.»

Topkapı eski adıyla *Ençiti* köyü, *Samuha*'nın yanı başındadır.

kalınarak esaslı incelenmesi gerekmektedir. Buranın kült ve idarî merkez, *Asur-Hitit* ülkeleri arasında bir ticaret istasyonu olmasına imkân yoktur.

3 — *Samuka*, batı Fırat sağ geçesinde *Kemaliye* (Eğin)'ye bağlı bir ören yeridir. *Sakyol* (Pulur)'da kazı yaparken köyün aydın ağası ve eski bir eğitmen olan *Bahri Özkan*'ın kitapları arasında 1312 hicrî ve 1310 rumî tarihli salnamede *Ağın*'a bağlı *Samuka* köy adı dikkatimizi çekmiştir. 13 temmuz 1969'da Pulur kazı heyeti *Samuka*'yı yerinde incelemek için yola koyulmuştur. *Südere*'te batı Fırat üzerindeki asma köprüden geçilerek *Ağın*'a, oradan *Vahşen* (Gürpınar)'e, çok çetin yollardan *Maşker* (*Çakırtaş*)'e varılmıştır. Çakırtaş'lı *Halim Bey*'in kılavuzluğu ile *Samuka*'ya ulaşılmıştır. *Samuha*, *Ençiti* (Topkapı) köyü ile *Maşkir* (*Çakırtaş*) köyü arasında bugün de *Samuka* olarak adlandırılan ören yer olup Fırat'a açılan bir vadinin hemen dibindedir. Ekili tarlalarda Osmanlı, Bizans ve Eski Tunç çağına ait çanak-çömlek kırıkları görülmüş ise de Hitit yapılarına rastlanmamıştır. Ancak tarla sınırlarına yerleştirilen siklopik taşlar dikkati çekmiştir.

Yukarı ülkede stratejik bir mevkide olan *Samuka* gerçek sırrını ancak bir kazı ile açıklayabilir. Bulduğumuz şartlar burada daha esaslı inceleme yapmaya elverişli değildi.

Hitit öncesi temel dilden kalan *Samuka* yer adının da geçmişin karanlıklarına ışık tutması beklenebilir.

Dahar ırmağı: Üstad *John Garstang* Hitit metinlerindeki *Dahar* ırmağını *Tohma* ile bir tutar. Bu zorlamaya hiç de lüzum yoktur. *Tahar* ırmağı Çemişkezek'teki gözelerden ve arkadaki dağlardan çıkarak Murat suyuna dökülür. Çemişkezek'in elektrik enerjisini sağlayacak derecede suyu boldur. Kazı heyeti *Laluşağı Köyü Okulunda* yerleştiği sırada bu ırmağın plajından ve balığından faydalanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

FR. CORNELIUS, *Revue Hittite et Asianique* 65 (1959), s. 110; *Orientalia* 27 (1958) 226, 373 vb.; *Wilhelm Esch-Expedition* (1959), s. 3; *Anatolica I* (1967) s. 73 vb.

SEDAT ALP, *Anatolia* (şimdi = *Anadolu*), (1956) 77 vb.

GARSTANG-GURNEY, *The Geography of Hittite Empire*, London 1959, s. 33-34, 36.

A. GOETZE, *Journal of Cunciform Studies* 14 (1960) s. 47.

H. G. GÜTERBOCK, *Journal of Near Eastern Studies* XX s. 96.

DANMANVILLE, *Revue Hittite et Asianique* 59, s. 48 vb.

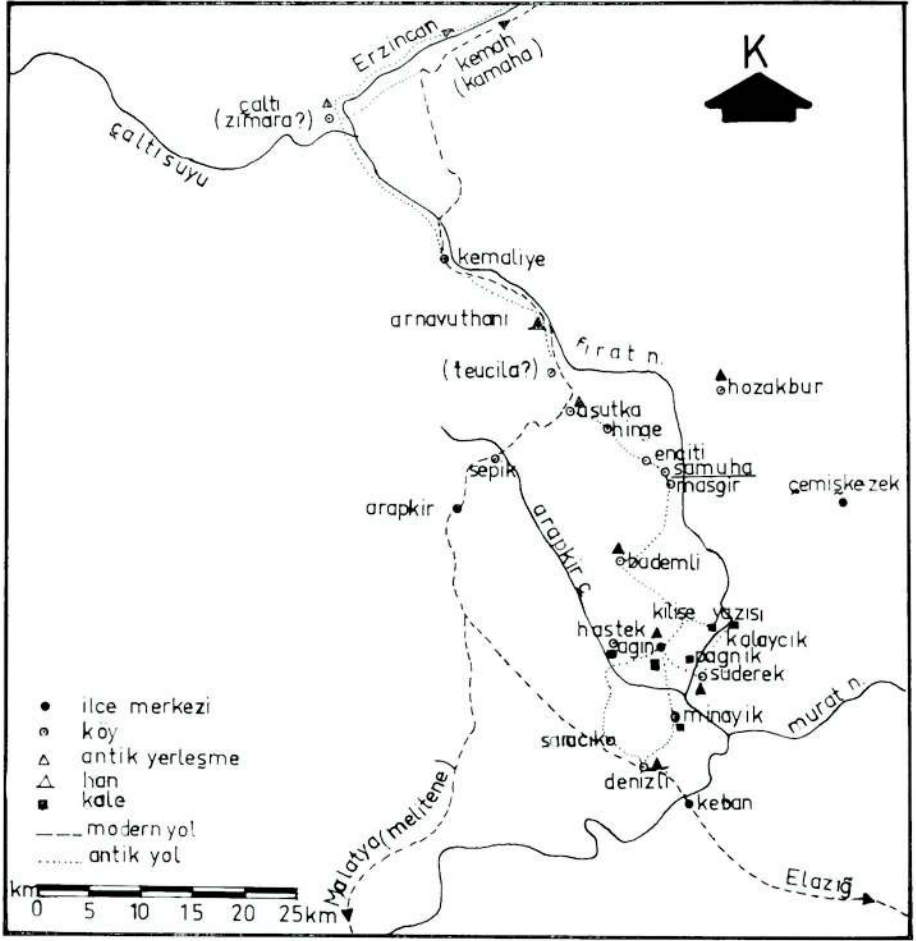
Samuha'nın yeri hakkında bu makalelerde ileri sürülen nazariyeler için bkz. ek yazı (= Pittiyarik).

BEKİR SITKI ORANSAY, *Önasya* No. 50. Samuha ve Kuşar.

Res. 1 — Samah (Malatya)

Res. 2 — Karasu'nun batı kenarında samuha